

IN MEMORIAM

ZORAN KRAVAR

(25. 5. 1948. – 22. 6. 2013)

Zoran Kravar, vrhunski intelektualac, književni teoretičar i književni povjesničar, dugogodišnji profesor na Odsjeku za komparativnu književnost, 22. lipnja ove godine, u noći punog mjeseca, napustio je zemaljski krajolik.

Rođen je u Zagrebu 25. svibnja 1948. godine. U Zagrebu je polazio osnovnu školu, a gimnaziju u Zadru. Studij komparativne književnosti i filozofije završio je na Filozofskom fakultetu u Zagrebu. Na matičnom fakultetu zaposlio se 1973. godine i tu radio sve do prerane smrti.

Prvo područje znanstvenog interesa Zorana Kravara bio je književni barok, hrvatski i europski. Njegova prva znanstvena knjiga, *Studije o hrvatskom književnom baroku* (Zagreb, 1975), zabljesnula je znanstvenu zajednicu svojim pronicavim analizama Kavanjinove *Povijesti vandjelske*, djela do tada slabo i nedostatno ocjenjivana i marginalizirana u književnoj povijesti. Zoran Kravar dubinskom je i blistavom analitičnošću pokazao umjetničke vrijednosti toga djela. Rad »Metaforika Đorđevićevih *Uzdaha Mandalijene pokornice*« do u tančine je objasnio moduse i funkcije barokne metafore u dubrovačkog baroknog pjesnika. Jedna studija u navedenoj knjizi bavi se Wölfflinovim osnovnim pojmovima baroka u opoziciji prema renesansi u svjetlu suvremene poetike, točnije mogućnošću primjene njegovih stilskih odrednica na barokne književne tekstove, te predstavlja teorijske koncepcije na kojima bi se mogla odrediti poetika baroka. U tekstu »Manirizam i hrvatska književnost« Kravar preispituje opseg pojma manirizam u njegovih najznačajnijih teoretičara (E. R. Curtius i G. R. Hocke) i njegovu primjenjivost na hrvatsku književnost raznih razdoblja i stilova. Svojim detaljnim i lucidnim književnopovijesnim i kulturološkim uvidima Kravarova prva znanstvena knjiga uvelike je utjecala na proučavanje baroka u hrvatskoj književnosti u našoj znanstvenoj sredini, donoseći kopernikanski obrat ne samo u razumijevanju nego i u vrednovanju barokne književnosti, a posebice dokidajući dotadašnju ideologizaciju tog segmenta hrvatske književnosti.

Barok, i to njegov specifičan i poseban tip diskurza i njegova tehnika – barokni opis – tema je druge Kravarove knjige posvećene baroknoj književnosti, ponajprije hrvatskoj, ali i europskoj. Riječ je o knjizi *Funkcija i struktura opisa u hrvatskom baroknom pjesništvu*, poznatijoj pod naslovom *Barokni opis* (Zagreb, 1980). Ta knjiga ne samo da je detaljna i precizna razrada jedne književne tehnike na korpusu hrvatskih baroknih tekstova nego je u još većoj mjeri paradigmatična i egzemplarna svojom metodologijom koja se koristi u istoj mjeri lingvističkim, lingvostilističkim i semantičkim kategorijama kako bi se dubinski proniknulo u opisivačku tehniku ne samo baroknih nego književnih tekstova uopće, te kako bi se pokazalo na koji se način opis ponaša prema drugim tipovima diskurza.

Kao Humboldtov stipendist za boravka u Njemačkoj radio je Zoran Kravar na monografiji o baroku u hrvatskoj književnosti koja je pod naslovom *Das Barock in der kroatischen Literatur* objavljena u najuglednijoj njemačkoj slavističkoj seriji *Bausteine zur slavischen Philologie und Kulturgeschichte* (ur. Hans-Bernd Harder, Werner Lehfeldt i Hans Rothe) godine 1991. (Böhlau Verlag, Köln – Weimar – Wien). Zauzimajući se za pojam baroka kao stila, a ne kao perioda, Kravar je u svojoj knjizi detaljno opisao korpus hrvatskih baroknih tekstova, svrstavajući ih prema regijama: posebno je opisan korpus baroknih tekstova u Dubrovniku i Dalmaciji, i to prema rodnoj pripadnosti: lirika, epika drama. Ta Kravarova knjiga ne samo da je prva relevantna monografija o jednom važnom i estetski relevantnom segmentu hrvatske književnosti 17. i djelomice 18. stoljeća na njemačkom jeziku nego predstavlja *novum* i u hrvatskoj književnoj historiografiji brojnim svojim značajkama. Prvo, u njoj se prvi put na jasan način ekspliciraju autorova shvaćanja baroka kao stila, a ne kao razdoblja, te je u tom smislu po historiografskoj koncepciji kristalno jasna jer se fokusira samo na ono što je u analiziranim djelima barokno. Drugo, respektira političku i regionalnu razjedinjenost i rascjepkanost hrvatskih zemalja koja se različito manifestirala u intenzitetu i kvaliteti baroknih obilježja navedenih djela. Treće, ta monografija donosi niz novih zapažanja, ne samo na razini retorike, o baroknim tekstovima koji su nastajali na području hrvatskih zemalja, posebice u Dubrovniku i Dalmaciji, postavljajući niz intrigantnih pitanja o dubini i starini književnih pojava koje se mogu obilježiti kao barokne. Postavlja ona, primjerice, pitanje o bitnim obilježjima Barakovićeve *Vile Slovinke*, svjetovima *Osmana*, o ideološkim koncepcijama dubrovačke libretističke drame, o elementima različite starosti u Frankopanovu opusu i slično. Precizno i argumentirano iznoseći modernitet pojedinog djela nastala u baroku, istodobno pokazujući ona obilježja koja su uronjena u tradiciju, ukazujući na »istodobnost razno-

dobnog«, Kravar je korpus baroknih tekstova stavio pod posebno povećalo i metodološki konzekventno pokazao što u tom razdoblju nosi obilježja izrazite modernosti, a što se oslanja na tradiciju.

Svojevrsan izbor najistaknutijih pitanja, problema i koncepcija u vezi s hrvatskim književnim barokom Kravar je objavio u knjizi *Nakon godine MDC* (Dubrovnik, 1993). U njoj se argumentirano i kristalno jasno iznose njegovo razumijevanje o nemogućnosti svodenja književnosti 17. stoljeća pod pojam barok, zatim teze o četirima varijantama hrvatskoga književnog baroka, razmatranja o odnosu genusa i stila hrvatske lirike 17. stoljeća, kao i studija o svjetovima *Osmama* koja je uvelike promijenila dotadašnja čitanja tog kanonskog djela hrvatskoga baroka. U toj je knjizi uveo i pojam baroka kao potonulog kulturnog dobra, pojam kojim je omogućio dubinsko razumijevanje književnih pojava koje u pojedinim regijama samo djelomično, ali dugotrajno prihvaćaju neka obilježja barokne poetike.

Druga velika tema znanstvenog interesa Zorana Kravara bio je stih, odnosno versologija. O tim je problemima objavio dvije knjige: *Tema »stih«* (Zagreb, 1993) i *Stih i kontekst* (Split, 1999). Prva knjiga okuplja autorove radove o raznim aspektima i značenjima stiha, odnosno versifikacije. Smatrajući da proučavanje stihovano ustrojenoga govora pripada metrici, koja nije u stanju obuhvatiti sve aspekte teme *stih*, autor stih razumijeva ne samo kao metrički uzorak nego i kao nesamostalan aspekt organizacije pjesničkoga djela, artefakta koji se može promatrati i kao estetički predmet, i kao znakovna struktura, i kao povijesna činjenica. Tako, po Kravaru, stih posjeduje »određenu estetičku djelotvornost, po čemu ulazi u interesno područje estetike«.

Najzanimljivija rasprava u knjizi nosi naslov »Ritam u retku i ritam redaka«, u kojoj autor iznosi razmišljanja o nekim obilježjima stihovano organiziranoga govora, obvezatnima za različite versifikacijske sisteme, dakle univerzalnima; slična je problematika iznesena i u raspravi »Izvorni i prijevodni stih. Tipologija njihovih odnosa«, iako se ona kreće i na nižoj razini pojedinačnih versifikacijskih sistema, obilujući brojnim primjerima. I druge rasprave u ovoj, na važnim i modernim teorijskim načelima versologije utemeljenoj knjizi donose lucidna razmatranja, primjerice o prirodi jedanaesterca, i izvornog i prijevodnog.

Kada neki problem obrađuje i razmatra i s njegove egzaktne strane, gotovo mjerljive i statistički obrađive, Zoran Kravar nikada ne zanemaruje da je književno djelo, pa tako i njegov stih, estetska činjenica i da je potraga za lijepim primarni zadatak proučavatelja književnosti. To se posve jasno razabire u njegovoj drugoj knjizi o stihu, koja se bavi problemom stiha i

njegova konteksta, a koja je koncipirana kao svojevrsna povijest hrvatskoga stiha. Jedinstvena u metodološkom pogledu, iako okuplja razne samostalne priloge (prva studija u knjizi, naslovljena »Magistralom hrvatske prijevodne versifikacije«, analizira povijest prijevoda Tassova epa u hrvatskoj književnosti; druga se bavi stihovima i strofama jednog od najintrigantnijih hrvatskih pjesnika, Antuna Kazalija; treća stihovnim repertoarom Tresićeve lirike; četvrta je posvećena dubinskoj analizi stiha Matoševa soneta *Jesenje veče*; a tu su i brojni manji prilozi, primjerice o Mažuranićevu jedanaestercu, o Matoševoj ideji strofe, o stihu Miroslava Krleže i drugi), ta knjiga proučava stih kao književnopovijesnu činjenicu, točnije stih u kontekstu književne tradicije, vremena, autorskog opusa ili pojedinačne pjesme. Utemeljena u čvrstoj i jasnoj teoriji stiha, oslanjajući se na koncepcije Svetozara Petrovića da stih nije samo metrički organiziran govor, nego da posjeduje i metametričko značenje koje Kravar naziva etosom stiha, svaka pojedina rasprava u knjizi svjedoči o autorovu uvjerenju da svaki stih posjeduje ne samo apstraktni metrički identitet nego i autorski potpis, reinterpretaciju baštine, književno-biografsku masku, imitaciju uzora i ideološki znak. Pritom autorovu pažnju najviše zaokuplja stanje hrvatske versifikacije u 19. stoljeću, kada je oko g. 1870. silabički stihovni sistem zamijenjen akcenatsko-silabičkim.

178

Knjigom *Književni protusvjetovi. Poglavlja iz hrvatske moderne* (zajedno s Nikolom Batušićem i Viktorom Žmegačem, Zagreb, 2001) Zoran Kravar otvorio je novo područje svojega znanstvenoga rada, iako se modernom bavio već i prije te knjige. U knjizi posvećenoj književnim tendencijama koje su se počele očitovati devedesetih godina 19. stoljeća, a zamrle s krajem Prvoga svjetskog rata Zoran Kravar obradio je hrvatsku liriku u doba moderne: suvremene teme i konzervativne nazore u lirici A. G. Matoša, naprednjački elan i modernistički rastroj u lirici Janka Polića Kamova, jednu pjesmu iz Krležinih »simfonija«, a u odjeljku o zaostacima historicizma u doba moderne liriku Ante Tresića Pavičića obučenu u historijski svijet, zatim ideologeme nacionalnoga srednjovjekovlja u Nazorovim *Hrvatskim kraljevima* te temu antičkog i modernog erosa u Krležinoj pjesmi *Saloma*. Posebno su značajne za Kravarove najnovije interese analize umjetnih svjetova u lirici moderne: tu se ističe studija »Povijesni temelji umjetnih svjetova«, zatim studija »Krajolik s tajnom« koja analizira pejzažnu liriku hrvatskih modernista, a pejzaž kao svojevrsni *refugium*, studija o prošlosti kojom se modernistički lirici suprotstavljaju suvremenoj civilizaciji ili pak studija o uranjanju lirika moderne u judeo-kršćansku apokaliptiku i eshatologiju.

Interes za svjetonazorska i estetska obilježja moderne očigledno je Zorana Kravara naveo na otvaranje posebnog poglavlja u njegovu znanstvenom

radu, a to je antimodernizam. Pod tim je naslovom objavio knjigu (*Antimodernizam*, Zagreb, 2003) koja se bavi regresivnim tendencijama u književnosti i kulturi kasnoga 19. i ranoga 20. stoljeća, pri čemu se pojam antimodernizma raščlanjuje kao skupina kritičkih pogleda i reakcija na modernu poistovjećenu s liberalno-kapitalističkom modernizacijom. U knjizi su analizirane brojne sastavnice antimodernizma, od onih filozofskih preko književnokulturnih do svjetonazorskih, na temelju tekstova brojnih pisaca, filozofa i teoretičara kulture. Tako koncipirana knjiga svojevrsna je teorijska podloga sljedećoj Kravarevoj knjizi koja je objavljena pod naslovom *Svjetonazorski separei. Antimodernističke tendencije u hrvatskoj književnosti ranoga 20. stoljeća* (Zagreb, 2005). Okuplja ona tekstove koji se bave značenjem krajolika u hrvatskih modernista, zatim nostalgijom i utopijom u Ive Vojnovića, vidovdanskim mitovima i protusvjetovima te brojnim drugim pitanjima i problemima koje je moderna unijela u književne svjetove, od shvaćanja povijesti, budućnosti, građanskih i protugrađanskih svjetonazora i ideologija, lijevih i desnih, regresivnih tendencija do koncepcija o ontološkom dualizmu, religiji, mitu i eshatologiji. U jednu studiju uvrštene su i analize nekih Krležinih djela koja nose antimodernistička obilježja.

Interes za druge i drugačije svjetove, a posebno regresivne tendencije u kulturi kraja 19. i početka 20. stoljeća naveo je Zorana Kravara i na bavljenje visokom fantastikom. Knjiga posvećena toj tematici objavljena je pod naslovom *Kada je svijet bio mlad. Visoka fantastika i doktrinarni antimodernizam* (Zagreb, 2010. i Beograd, 2010), u kojoj proučava odnose i poklapanja između visoke fantastike i regresivnih, antimodernističkih ideja, ideologija i filozofija, a kojoj je u središtu analiza Tolkienovih djela. Teme analizirane u toj knjizi svojevrsan su nastavak njegovih djela o antimodernizmu, kao i tema obrađenih na znanstven, ali i na način intelektualne autobiografije u knjizi *Uljanice i duhovi* (Zagreb, 2009).

Osim navedenih knjiga objavio je Zoran Kravar i brojne druge studije, razasute po našim i stranim znanstvenim časopisima, koje bi bilo vrijedno skupiti u nekoliko knjiga.

Brojne studije, od kojih su neke kasnije objavljene u njegovim knjigama, a isto tako i recenzije objavio je i u *Umjetnosti riječi*, časopisu u kojem je od 2005. bio članom uredništva i u kojem je od najranijih dana pratio relevantna izdanja inozemnih znanstvenika, ponajprije onih koji su se bavili teorijskim koncepcijama književne historiografije i versifikacije. Uredio je i jedan broj *Umjetnosti riječi* (UR XLVII, 2003, 1–2), posvećen svojem profesoru i dobrom prijatelju Ivanu Slamnigu.

Priredio je i predgovorom popratio Zoran Kravar i nekoliko vrsnih knjiga, primjerice o Andriji Kačiću Miošiću, Ivanu Mažuraniću, Vladimiru

Nazoru, A. G. Matošu, Dobriši Cesariću, Anti Tresiću Pavičiću, koje su objavljene u uglednim hrvatskim edicijama ili serijama.

Radova koje je napisao Zoran Kravar još je velik broj i gotovo ih je nemoguće sve pobrojiti. No već i ovo što sam navela pokazuje ne samo širinu Kravarovih interesa za književnost, i to posebice onu baroknu i modernističku, nego i dubinu uvida koja se uočava u svakom njegovu radu. Vrsno poznavanje ne samo književnosti nego i glazbe, likovnih umjetnosti i posebice filozofije i teorije književnosti provlači se kao crvena nit njegovim četrdesetogodišnjim bavljenjem lijepim. Jer umjetnički i prirodno lijepo ističe se kao dominantno obilježje svih Kravarovih znanstvenih preokupacija. Dodamo li tome profinjenost i selektivnost koja izbija iz svakog njegova teksta, lucidnu analitičnost i racionalnost, sposobnost da jednostavno pokaže i objasni najkompleksnije pojave umjetničkoga života, istakli smo samo neke osobine tog blistavog i pronicavog uma, tog rafiniranog znanstvenika oboružanog vrsnim i relevantnim znanjima i sposobnošću uvida u najkompleksnija pitanja umjetnosti, filozofije, ideologije i povijesti ideja.

* * *

180

Prijateljerala sam sa Zoranom Kravarom više od četrdeset godina i svaki naš razgovor bio je za mene otkriće o veličini njegova uma i znanja. Suptilan čovjek, finog humora i ironije, oboružan različitim znanjima o postojećem i virtualnim svjetovima, fascinirao me uvijek svojom profinjenošću, posebnom duhovnošću. Ono što me najviše fasciniralo u njegovoj osobi bio je plodonosan splet kritičke racionalnosti i obuzetosti lijepim u svim područjima gdje se ono pojavljivalo – a ponajviše u lirici, glazbi, i, dakako, prirodi.

Otkako se 1973. godine zaposlio na Filozofskom fakultetu kao mladi asistent, praćen aurom blistavog i pronicavog talenta na temelju rada o Kavanjinovu *Bogatstvu i uboštvu*, djelu s kojim se rijetko tko usudio uhvatiti u koštac, godinama je nama, kolegama i prijateljima, svijetlio kao blistav znanstveni i intelektualni uzor za koji smo znali da mu se nikada ne možemo približiti.

Kada se danas osvrnem na različita područja njegovih znanstvenih interesa i pokušam li u svim tim naoko različitim Kravarovim zaokupljenostima naći zajedničku nit, onda bi se moglo reći da je to težnja razotkrivanju ljepote u svjetovima izvan ovoga postojećeg, u nekim drugim, virtualnim ili paralelnim svjetovima, ali takvu razotkrivanju koje je racionalno utemeljeno, uvijek argumentirano i neprijeporno pouzdano.

Bilo da je riječ o književnom baroku koji je svojim radovima uzdigao u visine uzorne i ogledne teme, bilo da je riječ o specifičnim aspektima lirike,

o književnoj fantastici ili pak o antimodernizmu – Zoran je Kravar o svim tim temama napisao relevantne knjige ili članke, napravio od njih ne samo separee nego čvrsto zidane gnoseološke zgrade koje pružaju spoznajne užitke i otvaraju prostor uživanja kao da su živa bića.

Njegova rafinirana inteligencija, superiorno svakovrsno znanje, suptilna moć rasuđivanja, fina kritičnost, udaljenost od svih banalnosti svakodnevice – sve to činilo je da se u njegovoj blizini, u komunikaciji s njim osjećamo kao da i sami posjedujemo nešto od duhovnog bogatstva kojim je on bio tako obilato obdaren. I upravo zato je tako teško prihvatiti da nije više među nama, da je takav um, takvo iznimno biće otišlo u nepoznata prostranstva, nekamo u svoje međuzemlje.

Dragi Zorane, bio si nama, svojim prijateljima, vršnjacima i mladim kolegama, ne samo znanstveni uzor nego i kritička svijest i znanstvena savjest, kritički korektiv, uvijek spreman na dijalog, na otvaranje raznolikih tema na posebno kritičan i rafiniran način, iz uglova i aspekata koji su otvarali nove svjetove i nudili nove spoznaje. U jednoj studiji-eseju pisao si i o razodgajatelju; otakao sam pročitala taj tekst, taj je pojam za mene metafora iznimne strukture tvoje osobe.

Uvijek si bio relevantan i poticajan sugovornik, intelektualni i racionalni savjetodavac, prepun raznorodnih i važnih ideja, otvoren za svaku temu, za svaku dilemu, ne samo znanstvenu nego i prijateljsko-životnu.

Otkako si se počeo baviti antimodernizmom, visokom fantastikom i regresijom, često sam razmišljala koji su te motivi naveli na otkrivanje nama nepoznatih i stranih svjetova. Tvoj interes za te ekskluzivne duhovne separee poklapa se s očiglednim negativitetima suvremenog svijeta. Tebi, tvjem visokoestetiziranom duhu, ružnoća suvremenosti nametala je bijeg iz ovog nevoljkog svijeta u stvarnost koju si stvorio sam, u svojem duhu, ali bijeg pun dostojanstva i snage.

Dragi Zorane, silno ćeš mi nedostajati i kao prijatelj i kao intelektualni i estetski arbitar, čiji je sud za mene uvijek bio mjerodavan. Tvoj odlazak u neke protusvjetove, na ljetni solsticij, kao da je simbolično obilježio taj prostor međuzemlja kamo si se preselio u potrazi za nekim boljim i ljepšim svjetovima, kao što si jednom prije već bio otišao u svoje ljubljeno Prekrižje. Dok dišem, tako ću razmišljati, zahvalna na svim darovima kojima si me u dugogodišnjem prijateljstvu obilno obasipao.

